

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

PUDUNGWANA 2018

MATSHWAO: 80

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 12.

DITAELO LE DIKELETSO HO MOHLAHLOBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:

KAROLO YA A: Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C: Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo	(40)
2. Araba dipotso TSOHLE.
3. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
4. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
5. Nomora dikarabo tsa hao feela jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
6. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
8. O eletswa ho sebedisa nako ya hao tjena:

KAROLO YA A: Metsotso e 50	(30)
KAROLO YA B: Metsotso e 20	(10)
KAROLO YA C: Metsotso e 50	(40)
9. Ngola ka mongolo o makgethe, mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

Karolong ena o fuwe mefuta E MMEDI ya ditema. Bala le ho boha tema E NNGWE le E NNGWE, araba ka lentswe LE LE LENG feela moo ho hlokehang, ntle le haeba potso e hloka tlhaloso kapa karabo e teletsana.

POTSO YA 1

Bala tema ena e latelang ka hloko, e be o araba dipotso tse hlahang tlasa yona.

TEMA YA A

NTHABISENG:	<i>(Mmatli le mosadi ba qeta ho bona ngaka.)</i>	
	<i>(O ntse a qamaka.)</i> Koloji o ile wa boela wa e suthisa? Na ke yona elaa! O e emiseditseng hole hakaale?	
MMATLI:	<i>(Koloji e mo tlotlollotse.)</i> Ke ne ke latelletse motheonyana ono, ho qoba ho bonwa re sututsa koloji e ntjha tje.	5
NTHABISENG:	O sututsa le mang? O se ke wa ntsheha!	
MMATLI:	Batho ba bangata ba fetang ka tsela! Tsietsi ena ya ngwana e ile ya ntebatsa ho reka beteri e ntjha. <i>(O re mosadi hang ka mahlo hedi!)</i> Se le tla mpe le ntshwarele, lona le Thabiso, ha ke le tsamaisa sebakahadi se sekana.	10
NTHABISENG:	<i>(O kakatletse leseha ka matsoho.)</i> Se ntse re fihlile. O ka mpulela?	
MMATLI:	<i>(Hoba a ntshe koloji mariking, e a tsamaya. Ha e duma, o lebohela ka pelong.)</i> Ekare ngaka ena, e tla ba ntle. Ngwana ha se eo a shebahala a imoloha! <i>(O tlosa letsoho le biding o ama leseha.)</i> Utlwa feela kamoo motjheso wane o theohileng kateng. Le yena o shebahala eka mahlaba a mo tlohetse, o kgutsitse. Kapa o se a robetse?	15
NTHABISENG:	O sa imametse.	
MMATLI:	<i>(O batla a tshwenyeha ke mosadi.)</i> Re tla hle re mo fe hape dipidisi tseo ha re fihla hae ho ya ka taelo ya ngaka. <i>(Ha kgutsa.)</i> A batla a re kenyetsa bosula hee, Thabiso. Ha ke tliho nahana ka ho kulelwa ke leseha motho a ipihlela le ho ipihlela tjena; ke ne ke utlwa ke imelwa. Ke ne ke sa bone hore nka o siya le yena a ntse a tjhesa tjena.	20
NTHABISENG:	<i>(O ntse a notletse molomo.)</i>	25
MMATLI:	<i>(Ka ho qophella.)</i> Batho ba Thatong ba lehlohonolo ka ho ba le ngaka haufi le bona. Hana ho thwe ke mang ka lebitso? Na nka lebala lebitso ke sa tswa ho le bolellwa hona jwale? Hana ho thwe ke mang?	
NTHABISENG:	<i>(O sheba monna motsotswana.)</i> Ka tla ka kgokeha! Tjhe tsietsi e latella tshotleho.	30
MMATLI:	<i>(Ha a sa tseba hore o lokisitse kapa o sentse. O leka motjha o mong.)</i> Ke tla ema khefing ke reke ...	
NTHABISENG:	Wa se ke wa ingamangama hee, motho wa batho. Ha o kgutse, motho a ka a imamela?	35
MMATLI:	<i>(A qakeha hanyane.)</i> Na ke hantle ha re ka thola eka ho shwele motho? Ke ne ke re ke o botsa bitso la ...	

NTHABISENG:	(<i>O fella monna pelo.</i>) Hao ntata Thabiso, a ko butle hanyane mmannyeo! A ko buuutle! Ka nnete o ka ba le sebete sa ho pheta potso eo? Ha se wena ya neng a bala lebitso leo botlolong ya moriana? Ha o ne o re 'S Mojalefa', o nahana hore o ne o re mang?	40
MMATLI:	Ha ho thwe e hate ka maro, hana ho bolelwang?	
NTHABISENG:	Mosebetsi wa ho hopolela batho ba bang dintho tseo ba itebatsang tsona, tjhe wona ke a o leboha. (<i>Ho halefela monna tjena e ne e se maikemisetso.</i>) Ntshwarele! Ba re ha a dule Thatong. O sebeletsa ntlong eno feela. Ho thwe o tswa kwana Disanteng. Ke a bona ba mo setse morao. (<i>O hopola mothusi wa hae.</i>) Empa mothusi wa hae yena; hei, ha se le ka bohlaswa! Ke re dipidisi di ntse di tlapurelwa feela ka matsoho. Menwana ena yona, e se e itshalletse ho tsona mona! O re ha re no qetella re se re tswafile ho boela re tlo batla thuso moo?	45 50
MMATLI:	(<i>Ka ho latella hore mosadi a nne a bue.</i>) Nthabi, le lona le a shebasheeba! Jwale o se o bile o bone le menwana dipidising? Ako utlwe feela!	55
NTHABISENG:	(<i>Ka maikutlo kaofela.</i>) Le ha o kena ka kamohelong ya bona, ekare ha o natsuwe le ho natsuwa ke nkgonwa rona. Re ne re hlile re kgelletswe tlase o a tseba. Bana ba rona tlhompho ha ba na yona. Ha o ka elellwa, motho ha a qeta ho fumana mosebetsi o se a fetoha hona. Lona bohle le se le eba dikepeselenyana pela hae. Mohlomong ha ho kena ba lelapa labo, o etsa ho hong. Feela hee, a tle a bone. A se ke a qetella a tebelletse ngaka ya Modimo batho.	60
MMATLI:	(<i>O ntse a kgothala.</i>) Hei, ha a le bona ngwana batho. Ha ke lakatse ho ba dieteng tsa hae. Feela hee, le se ke la bapisa ngwaneno wa batho le baoki ba rupelletseng ka botlalo tje ka lona Nthabiseng. Mohlomong ngwaneo o etsa boiteko bohle ho ya kamoo tsebonyana ya hae e mo dumellang kateng.	65

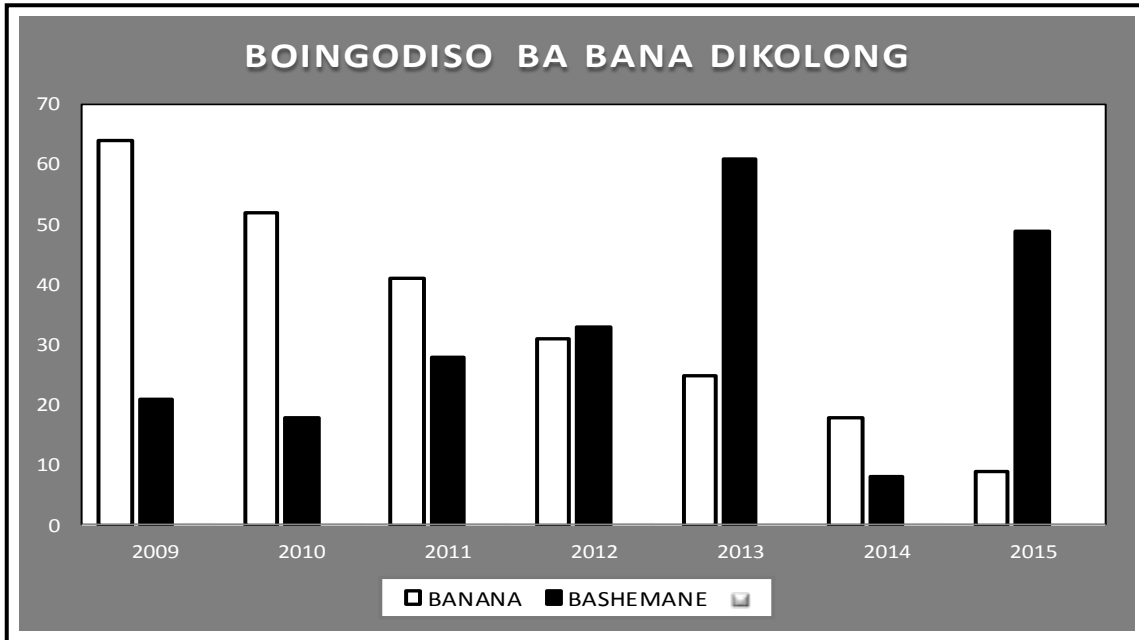
[E qotsitswe le ho hlophiswa ho tswa bukeng ya *Mmatli* ya MJ Khetsi]

- 1.1 Mmatli le mosadi ba ne ba ile ho etsa eng ngakeng? (1)
- 1.2 Lebitso la ngwana wa bona ke mang? (1)
- 1.3 Hobaneng ha Mmatli a emisitse koloi hole le ngakeng? (1)
- 1.4 Ke ketso efe e etswang ke Nthabiseng e re bolellang hore koloi ha e a ema moo a theohileng teng? (Sheba mola wa 2.) (1)
- 1.5 Ke eng e bakileng hore koloi eo ya bona e be le bothata? (1)
- 1.6 Motho ya sebetsang ngakeng le Nthabiseng ba fapana jwang ka mesebetsi ya bona? (2)
- 1.7 Hobaneng ha mongodi a sebedisitse matshwao ana ... moleng wa 37? (1)
- 1.8 Mothusi wa ngakeng ke monna kapa mosadi? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

- 1.9 Sepheo sa Mmatli sa ho latella ho buisa mosadi e ne e le sefe? (2)
- 1.10 Ho ya ka ditaba tsa tema ee, o ka re Nthabiseng ke motho wa semelo sefe? Fana ka lebaka la karabo ya hao. (2)
- 1.11 Mongodi o bolela eng ha a re Nthabiseng o notletse molomo? (2)
- 1.12 Nthabiseng o re monna ke mmannyeo ha a bua le yena. Sena se bontsha hore o a mo ... (Sheba mela ya 38–39). Nehelana ka lebaka la karabo ya hao.
- A hlompha
B swasisa
C phoqa
D thoholetsa (2)
- 1.13 Nehelana ka lebaka le dumellanang le polelo e latelang:
Mothusi wa ngakeng o bohlaswa bona bo bolelwang ke Nthabiseng. (2)
- 1.14 Hobaneng ha ho fosahetse hore Nthabiseng a buise monna hampe ha a tswa ka ngakeng? (2)
- 1.15 Ho amohelohile ho ipelaetsa ha o sa fumane thuso sebakeng seo o e lebelletseng ho sona maemong a phedisano? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

Boha tema e latelang, ebe o araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA B

[Tema ya boiqapelo]

- 1.16 Ke ka selemo sefe moo boingodiso ba banana bo neng bo le hodimo haholo ho feta ba bashemane? (1)
- 1.17 Ka 2013, boingodiso ba bashemane bo ne bo tsamaela palong efe? (1)
- 1.18 Ka selemo sa 2014, boingodiso ba bana kaofela bo ile ba theoha. O nahana hore ke hobaneng hoo ho ile ha etsahala? (2)
- 1.19 Ke selemong sefe moo dipalopalo tsa banana le bashemane di batlang di lekana, mme seo se o tlisetsa mohopolo ofe thutong? (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO

POTSO YA 2

Bala ditaba tsa tema e latelang e mabapi le ditsela tse ntle tsa ho ruta bana ho rarolla diqabang tsa bona, ebe o e kgutsufatsa ka ho ngola dintlha tsa bohlokwa tse supileng.

DITAELO

1. Ngola dipolelo TSE SUPILENG, tse phethahetseng.
2. Mantswe e be A SA FETENG a 70.
3. Ngola ka mantswe a hao ho ya kamoo o ka kgonang kateng.
4. Nomora dipolelo tsa hao ho tloha ho 1 ho ya ho 7.
5. Ngola ntlha E LE NNGWE feela polelong ka nngwe.
6. Qetellong ya kgutsufatso ya hao, bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng ka masakaneng.

TEMA YA C

DITSELA TSE NTLE TSA HO RUTA BANA HO RAROLLA DIQABANG TSA BONA

Ke ntho e tlwaelehileng hore bana ha ba hola ba dule ba qhwebeshana. Ka hoo, ke boikarabelo ba batswadi ho ba ruta ho rarolla diqhwebeshano tsa bona.

Ho bohlokwa hore motswadi ka dinako tsohle e be mohlala. Bana ba mmone a rarolla dikgohlano tsa hae ka boithlompheho ntle ho dikgoka. Ho ye ho etsahale hore motswadi a namole twantshanong tsa bana. Tshkamelo ya batswadi ba bangata maemong a tjena, e ba ya ho beha molato ngwaneng ya qadileng ntwana. Athe ha ho lokele ho ba jwalo, o tlameha ho ba ruta ka bobedi ho buisana hore ba fumane tharollo.

Dipuo tse kang, enwa ngwana 'o itoketse' athe yane ke 'ntho esele', ha di a lokela ho tswa molomong wa motswadi. Ngwana eo ho thweng ke 'ntho esele', a ka nna a nyahlatsa le mekgwa e metle eo a nang le yona ya hla ya e ba yona tlhopho.

Ngwana e mong le e mong a rutwe ho jara boikarabelo ba diketso tsa hae tse ntle kapa tse mpe. Ka lebaka lena, ngwana a ka ithuta ho sutha moo ho nang le dikgohlano sepheo e le ho qoba ntwana. Ketso e jwalo e lokela ho tjhaellwa monwana ke motswadi, mme le ka mohla motswadi a se ke a iphapanya ho rorisa le ho putsa boitshwaro bo botle ba ngwana.

Motswadi a se ke a itlwaetsa ho dula a namola ditwantshanong tsa bana ntle le ha e mong a hlekefetswa. A ba hopotse hore tharollo e tswalwa ke dipuisano e seng dikgoka.

[E qotsitswe ya fetolelwa le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *Jet Club*, Mmesa 2015]

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE MELAO YA TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3**

Bala papatso e latelang, e be o araba dipotso tsa manollo ya setshwantsho le tshebediso ya puo.

TEMA YA D

Re ntjhafatsa le ho nolofatsa letlalo la hao.

LETSATSI LOHLE LE RE WENA FEELA!

Lethathamo le letjha la AVON Care ke Pokelletso ya Mongobo o Enneng. Le na le:

- > **Vithamini E e** hlwekisang le ho ngobofatsa letlalo la hao.
- > Sesepa se setjha le setlolo sa sefahleho, mmele le matsoho di hlwekisisa le ho nolofatsa letlalo la hao ho ya ho ile.

Se Setjha

Setlolo sa MONGOBO O ENNENG

50 ml e

100 ml e

AVON care.

WWW.AVON.CO.ZA, Tel: 0860 744 666

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *True Love*, Phato 2015]

- 3.1 Fana ka lebitso la sehlahiswa se bapatswang. (1)
- 3.2 Mosebetsi wa Vithamini E e fumanwang sehlahisweng see ke ofe? Bolela O LE MONG feela. (1)
- 3.3 Sehlahiswa se papatsong se hlahiswa ke bahlahisi/khamphani efe? (1)
- 3.4 Ke ntho efe E LE NNGWE e ka kgodisang bareki hore bahlahisi ba sehlahiswa se bapatswang ba ka tshepuwa? (1)
- 3.5 Setshwantsho sa motho ya hlahellang papatsong ee, se matlafatsa jwang sepheo sa babapatsi? (2)
- 3.6 Ke polelo efe ho tse latelang (A–D) e nang le matla a maholo ho susumetseng bareki ho reka sehlahiswa see? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)
- A Letsatsi lohle le re wena feela.
B Pokello ya mongobo o enneng.
C Se hlwekisa le ho ngobofatsa letlalo la hao.
D Se hlwekisa le ho nolofatsa letlalo la hao.
- 3.7 Ke leeme/tshekamelo efe e totobatswang ke papatso ee? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

Bala ditaba tsa khathunu ena e latelang, o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA E

E qotsitse le ho lokiswa ho tswa koranteng ya *Sunday World*, Phupu 2013]

- 4.1 Koloji e khathunung ke ya khampani efe? (1)
- 4.2 Ke dintho dife TSE PEDI tse tiisang hore batho ba tshwailweng A le B ke dinokwane? (2)
- 4.3 Monna ya tshwailweng A, ha a tsepamisa maikutlo ho seo a se etsang. Ke sefe se re totoballetsang see? (1)
- 4.4 Ho ya ka puo ya mmele ya motho ya tshwailweng C, sefahleho sa hae se totobatsa maikutlo afe? Hobaneng o realo? (2)
- 4.5 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ka ho ngola feela tlhaku e nepahetseng (A–D). Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. Ketsahalo ee e khathunung e ka lwantshwa jwang setjhabeng?
- A Ho fumantsha batho mosebetsi.
B Ho hloma maponesa hohle moo re dulang.
C Ho nnetefatsa hore bana ba kena sekolo.
D Ho ruta setjhaba ka bobbe ba botlokotsebe. (2)
- 4.6 Mantswe aa, 'wa mphato' pudulwaneng ya motho ya tshwailweng B a a phoqa kapa ehlele sebui sa ona se tiisitse? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

[10]

POTSO YA 5: TEMA YA PROSA

- 5.1 Bala ditaba tsa tema ena, o ntano araba dipotso tse tla e latela. Tlatsa dikgeo ka mantswe a nepahetseng, a fang seratswana sena moelelo o phethahetseng. Ithuse ka mantswe a ka masakaneng. Nomora karabo e nepahetseng feela jwalo ka ha e nomorilwe. (5.1.1–5.1.10)

TEMA YA F

Leano la hore baithuti ba (5.1.1) (fitisetswe/fetisetswe) dihlopheng tse (5.1.2) (ka pele/kapele) ka lebaka la dilemo tsa bona tse seng di sa ba (5.1.3) (dumelle/dumele) ho ba dikereiting tseo ba leng ho tsona le letle. (5.1.4) (Fela/Feela) le tlamehile ho hlahlobiswa botjha. Baithuti ba jwalo ba na le (5.1.5) (mathatha/mathata) a mangata dikolong tse tswaelehileng. Ekaka ba ka iswa dikolong tsa mesebetsi ya matsoho ba tle ba tsebe ho (5.1.6) (khaba/kgaba) ka bokgoni (5.1.7) (babona/ba bona). Ba hloleha haholo dikereiting tse hodimo. Ha mosebetsi wa dithuto tse (5.1.8) (fapanang/fapaneng) o phaellana hodima bona ba elellwa hore ha (5.1.9) (ba tsebe/batsebe) letho, ba ba manganga ha ba (5.1.10) (ithute/ithuti).

[Tema ya boiqapelo]

(10)

Bala tema e latelang, o nto araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA G

KE TORO FEELA

Empa Molahlehi kajeno ha a thabong, kajeno o maketse. Ka mehla ha a theohela mokoting le yena o ye be a nyakaletse, a bina jwale ka ba bang. Empa kajeno letswalo le ntse le mo seha. Ha a makale hobane o a tseba hore na molato keng. Kajeno hobane hosasane a ya hae, kajeno o qala a elellwa ka ho tlala ditsietsi le dikotsi tse ka nnang tsa mo thibela ho ya kena thabong eo. O qala ho elellwa ditsietsi tseo a nnileng a phela ka hara tsona ka mehla a sa di elellwe, a sa di nahane le ho di nahana.

Kajeno o di bona ka pele ho mahlo a hae, di eme jwalo ka ditau, dinkwe, diphiri, mahareng a hae le bana ba hae, le baholo ba hae. A ipotsa hore na ekaba le kajeno o tla di phema na. Ha a nahana tsena e ne e le ha a kena ka ketjheng. Yare ha e rutla e theohela mpeng ya lefatshe a kwala mahlo, mme a ipheha ho Ramasedi ka mantswa a mahlano feela; 'Ntate o be le nna.' Yare ha a bula mahlo a ba a hopola mohla a neng a theohela la ho qala, mohla a neng a tshohile hoo mangole a hae a neng a bile a otlana. A mpa a tshwenngwa menahanong ke lentswe la Tatolo.

[E qotsitswe le ho lokiswa botjha/fetolelwa ho tswa bukeng ya *Leetong*, SM Mofokeng]

5.1.11 Ke lebaka lefe le etsang hore mongodi a phetaphete lentswe 'kajeno' temeng e ka hodimo? (2)

5.1.12 Sepheo sa mongodi ke sefe ka ho sebedisa karaburetso polelong e latelang?

Kajeno o bona ditsietsi ka pele ho mahlo a hae, di eme jwalo ka ditau, dinkwe, diphiri, mahareng a hae le bana ba hae. (2)

- 5.2 Boha setshwantsho se latelang, o nto araba dipotso tse thehilweng hodima sona.

TEMA YA H

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *The Empty Water Tank*, ML Brown, 1996]

- 5.2.1 Ipopela polelo ya hao ka lentswe lena, 'atjhe!' (1)
- 5.2.2 Ngola polelo ena hape o se o lokisitse lentswe le ntshofaditsweng.
Emere di **omile** ngo! (1)
- 5.2.3 Lokisa lentswe le ka masakaneng polelong e latelang, o be o ipopele polelo ka lona.
Batho (ohle) ba tsietsing ya metsi. (2)
- 5.2.4 Sebedisa lentswe lena, 'mona' polelong eo o ipopetseng yona, ka moelelo o fapaneng le oo le sebedisitsweng ka ona pudulwaneng ya monahano. (2)

[20]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80